

KERTÉSZ TÜNDE FRUZSINA

KÁLLAY MIKLÓS ÉLETÉNEK ÉS POLITIKAI PÁLYÁJÁNAK
ALAKULÁSA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN

Írásom témája Kállay Miklós emigrációban töltött évei, mely alatt az 1945-től az 1967-ben bekövetkezett haláláig tartó időszakot értjük. Alapvetően feldolgozás alatt lévő dokumentumokon keresztül folyamatosan zajlik ezen éveknél a megismerése, mégpedig a nyíregyházi Jósza András Múzeum Kállay Gyűjtemény anyagából. A Gyűjteményt 1993-ban alapította Kállay Miklós legidősebb fia, Kristóf, aki édesapja személyi titkára is volt annak miniszterelnöksége alatt, majd a második világháborút követően kalandos úton Olaszországba menekült, Rómában telepedett le családjával, és ott is éltek ötven éven keresztül. Rómából való hazaköltözésük után döntött úgy, hogy szülővárosában muzeális értékű gyűjteményt alapít. Ennek része Kállay Miklós miniszterelnök magánlevelezése, melyből a legtöbb az emigráció időszakából származik. A dokumentumok folyamatos feltárás alatt állnak, és a saját doktori disszertációm szerves részét, illetve gerincét alkotják.

Jelen tanulmányban elsősorban Kállay Miklós az Egyesült Államokban töltött emigrációs éveiről szeretnék egy átfogó, az egészet bemutató képet nyújtani, ugyanakkor a bevezetésben az Olaszországban töltött néhány évről is szót kell ejteni. Kállay Miklós Magyarország miniszterelnöke 1942. március 9-től 1944. március 22-ig, majd a német megszállást követően a Sándor-palotából először Horthy Miklós kormányzó rezidenciájára menekült, onnan Budapesten a Zivatar utcai török követségen Sevket Fuat Keceli török követ¹ nyújtott menedéket a miniszterelnöknek és családjának. Kállay Miklós 1944. november 19-ig tartózkodott a követségen, innen hurcolták el a magyar és német rendőrök és SS-katonák. Ezután a Margit körüti fogházban és Sopronkőhidán tartották fogva, 1945-ben pedig Dachau és Mauthausen koncentrációs táboraiban raboskodott. Dél-Tirolba telepítették már fogolytársaival, amikor az amerikai hadsereg felszabadította a táborát 1945. május 4-én. Ezt követően Kállay Miklós soha többé nem tért vissza Magyarországra, 1953-ig Olaszországban Capri szigetén és Rómában élt, majd 1953 év végén az Egyesült Államokba, New Yorkba költözött, és ott élt 1967-ben bekövetkezett haláláig.

Olaszországban töltött évei alatt kezdte el írni emlékiratait, egészen pontosan 1946-ban Capriban, majd Castelgandolfóban folytatta, és az Egyesült Államokban fejezte be. Kállay az alkotás folyamata alatt végig távol volt a hazai hiteles forrásoktól, iratoktól, vagy más dokumentumoktól, valamint végig munkakapcsolatban, szinte

1 Ritter László: A magyar rádiófelderítés a második világháborúban. Felderítő Szemle 9. (2010.) 2. sz. 158.

szerzőtársi nexusban volt a magyarul is jól beszélő C. A. Macartney² professzorral, aki Kállay írásának angol fordítója is volt.

Kállay így ír az alkotás körülményeiről könyvének bevezetőjében: „Visszaemlékezéseimet 1946-ban és 1947-ben vetettem papírra, amikor még igen eleven volt bennem az élmények emléke. Noha ma már sok mindent más színben látok, mégsem változtattam lényegesen a beszámolómon, mielőtt közreadtam volna. Sajátosan magyar életformánkból szinte semmi sem maradt meg. Mégsem az a legfontosabb, hogy mekkora a bekövetkezett változás. Meggyőződésem szerint most az a legfontosabb, hogy a magyar nép megmaradjon”.³ Az első kiadás 1954-ben New Yorkban látta meg a napvilágot „Hungarian Premier: A Personal Account of a Nation’s Struggle in the Second World War” címmel a New York-i Columbia University Press gondozásában. Magyarországon csak a rendszerváltás után, 1991-ben jelent meg az Európa Kiadó jóvoltából „Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944 – Egy nemzet küzdelme a második világháborúban” címmel, C. A. Macartney brit történész professzor előszavával, két kötetben. Kállay a memoár írásakor felhasználta beszédeinek gyűjteményét, mely birtokában volt, valamint néhány követének személyes feljegyzéseit, akikkel később is emigrációja idején is tartotta a kapcsolatot. Ezek között találjuk Barcza György⁴, Wodianer Andor⁵, Bakách-Besseney György⁶ és Ullein-Reviczky Antal⁷ nevét. Kállay Miklós olaszországi éve alatt is folyamatos levelezésben állt számos volt „kollégájával”, ismerősével. Vagy ők keresték fel Kállayt levélben, de személyesen is, vagy a volt miniszterelnök vette fel velük a kapcsolatot. Kiterjedt levelezésének hála, olaszországi éveiben sem maradt információ nélkül, ami a nyugati –elsősorban amerikai magyar emigráció életét illeti. Memoárjainak írásáról is sokakkal tárgyalt, a már fent említett okok miatt is, ti. források híján személyes emlékeket is gyűjtött, illetve az ismerősök, barátok reflektáltak a könyv megírásának tervére is. Ilyen például a következő pár sor Chorin Ferenc⁸

2 Carlile Aymler Macartney (1895–1978) brit történész. Kutatási területe volt Közép-Kelet-Európa, ezen belül Magyarország és Ausztria története. Számos kötetet jelentett meg kutatásairól, magyar nyelven is.

3 *Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944.* Bp. 1991. 35.

4 Barcza György (1888–1961) vatikáni, majd londoni követ. Kállay Miklós megbízására Svájcban több diplomatatársával együtt létrehozták a Követi Bizottságot, mely Magyarország függetlenségének helyreállítása érdekében tett lépéseket elsősorban akkor már az Egyesült Államok felé fordulva. A szervezet 1945-ben feloszlott, Barcza György pedig emigrációba kényszerült. Egy ideig Svájcban élt, majd Sydneyben telepedett le 1952-től, ahol a Magyar Nemzeti Bizottmány ausztráliai képviselője is volt.

5 Wodianer Andor (1890–1964) diplomata, a Követi Bizottság munkájában is részt vett.

6 Báró Bakách-Besseney György (1892–1959) diplomata, többek között berni követ, majd a háború után emigrációban élt az Egyesült Államokban. Tagja a Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtóbizottságának.

7 Ullein-Reviczky Antal (1894–1955) diplomata, stockholmi követ a Kállay-kormány idején. Emigrációban élt Svájcban, Franciaországban majd Angliában, Londonban telepedett le. 1950-től a Magyar Nemzeti Bizottmány londoni képviselője.

8 Chorin Ferenc (1879–1964) gyáros, bányatulajdonos. A Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke, felsőházi tag. A német megszálláskor átadta a Weiss Manfréd-féle ipari konszern feletti rendelkezésének jogát a megszállóknak, így elhagyhatta az országot. Később anyagilag támogatta a portugáliai emigrációban egzisztenciájától megfosztott Horthy Miklós kormányzót. 1947-től New Yorkban élt, a Magyar Nemzeti Bizottmány tagja.

leveléből, melyet 1949. április 25-én írt Kállaynak: „Hallom foglalkozol azzal, hogy megírod emlékirataidat. Nem tudom ki akarod-e adni már őket? Nagyon sok érdekes lehet bennük, én úgy érzem mindig, hogy az a politika, melyet folytattál, az egyetlen lehető politika volt, de talán még nem elég világos a külföld előtt az, hogy mennyire céltudatos volt az a játék, melyet folytatni kényszerültél”.⁹ A levelezéseket olvasva észrevehető, hogy sokan, akár csak Chorin Ferenc, biztatják Kállayt az írásra, aki ekkor egyébként még nem lépett az emigrációs politikai élet színpadára, de roppant tájékozott volt a témát illetően.

Annak az oka, hogy közéleti szerepet egyelőre a háború után néhány évig nem vállalt, elsősorban a családjának védelme volt. Illetve inkább, ahogyan sokan mások is, nem akarta felhívni magára a figyelmet, mint volt háborús miniszterelnök tisztában volt ennek a pozíciónak a súlyával. Kállay Miklós békés családi életét – mint oly sok családét – a német megszállás zúzta szét, feleségét Budapest ostromakor 1945 februárjában a török követség udvarán érte halálos repesztalát.¹⁰ A tragédiáról Kállay csak később értesült, hiszen ő ekkor már koncentrációs táborban raboskodott. Három fiuk közül a legidősebb, Kristóf, aki a miniszterelnök személyi titkára is volt, és igen ígéretes karrier előtt állt, a szovjet megszállást követően hazatért a kállósemjéni Kállay-birtokra és a megmaradt földeken kezdett gazdálkodni, azonban nem maradtak sokáig Magyarországon, a család az emigráció mellett döntött, és 1946. április 16-ra virradó éjszaka elhagyták az országot, Ausztrián keresztül Olaszországba menekültek. Rómában éltek ötven éven keresztül feleségével, a Sík Sándor-díjas Vásárhelyi Vera írónővel és két fiukkal. Kristóf az ENSZ szakosított szervezetében, a FAO-ban volt osztályvezető, valamint az Európai Állattenyésztési Szervezet főtitkára, és máltai lovagként a Szuverén Máltai Lovagrend szentszéki nagyköveteként dolgozott 1997-ig. Kállay Miklós András fia szintén a mauthauseni koncentrációs táborban raboskodott, akár csak édesapja, de elkülönítve egymástól. A testőr főhadnagy András volt a kállósemjéni Kállay-kúria utolsó lakója – feleségével és Dénes fiával 1946. szeptembertől 1949. októberig éltek és dolgoztak a birtokon, majd miután a családot kitelepítették Mezőberénybe, 1956-ban úgy döntött elhagyja Magyarországot, és Németországban telepedett le családjával. Kállay Miklós harmadik fia, ifjabb Miklós szovjet hadifogságba került, először halálra ítélték, majd huszonöt évi kényszerszolgálatra módosították az ítéletet, végül közel tíz év után került haza Magyarországra, és a három fiú közül ő volt az egyetlen, aki nem disszidált. Jogászdoktori végzettséget szerzett, s dolgozott többek között az Agrárgazdasági Kutatóintézetben, majd a MÉM Információs Központjának tudományos főmunkatársa is volt, innen ment nyugdíjba. Idős korában sem vonult vissza a közélettől, és bátyjához, valamint édesapjához hasonlóan ő is máltai lovag volt.¹¹

9 Chorin Ferenc levele Kállay Miklós részére 1949. április 25. New York. Jósa András Múzeum Kállay Gyűjtemény (a továbbiakban JAM KGy).

10 Azt az irhabundát, melyet Kállay Helén a halálakor viselt a Jósa András Múzeum Kállay Gyűjtemény őrizi. A ruhadarabon látható a szívét ért halálos repesztalát helye, melyet Helén fiai szív motívummal foltoztattak be édesanyjuk emlékére.

11 Németh Péter (szerk.): Kállósemjén. Bp. 2000. 125–128.

Kállay még Olaszországban élt, amikor megalakult a National Committee for Free Europe, vagyis a Szabad Európa Bizottság, mely amerikai magánszervezet, amit az amerikai kormány hívott életre 1947-ben, de bejegyzésre majd 1949-ben került New York államban azzal a céllal, hogy a terjeszkedő szovjet befolyás alá került közép-kelet európai országok lakosai számára a polgári demokrácia értékeit közvetítse.¹² Ennek egyik osztályaként jött létre a Magyar Nemzeti Bizottmány, más nemzeti bizottmányokkal együtt.¹³ A testület irodáját New Yorkban nyitotta meg, de működött képvisellete Washingtonban is, hiszen nem elhanyagolható tény, hogy az Egyesült Államok kormányának politikai és anyagi támogatását is élvezték.¹⁴ Természetesen feladatuknak tekintették a Magyarországról érkező emigránsok segítségét is az Államokban. A Bizottmány élén állt a Végrehajtó Bizottság,¹⁵ melynek 1950-ben 13 tagja volt,¹⁶ a Nemzeti Bizottmány vezetőjévé pedig Varga Bélát¹⁷ választották. 1947. november 15-én Varga Béla bejelentette a Magyar Nemzeti Bizottmány (angolul Hungarian National Council) megalakulását, melynek célja volt a megszállt és elnyomott Magyarország képvisellete a szabad világban. Törvényes keretek között hivatalosan a Nemzeti Bizottmányt megalakultnak szintén Varga Béla mondta ki 1949. július 21-én. A bizottmány távolabbi célja volt, hogy Magyarországot a kommunista uralom alól felszabadítsa.

12 *Kádár Lynn Katalin*: Eckhardt Tibor amerikai évei 1941–1972. Bp. 2006. 147.

13 „A Magyar Nemzeti Bizottmány megalakulásáról szóló 1949. július 21-i hivatalos bejelentés előtt – június 1-jén – megalakult a Szabad Európa Országos Bizottság (National Committee for a Free Europe), amelyet amerikai magánemberek alapítottak azzal a céllal, hogy a kelet-közép-európai kommunista rendszerű országok menekült demokrata politikusait támogassa és az általuk vezetett intézmények munkáját előmozdítsa, valamint saját kezdeményezéseivel a szóban forgó területek lakosságában a sztálinista elnyomás alóli szabaddulás reményét és a demokráciajövőjébe vetett bizalmát ébren tartsa. (...) Amerikai részről a rokonszenv megvolt és a szándék sem hiányzott az együttérzés kifejezésre juttatására. Kérdés volt viszont, hogy ez hogyan vihető végbe, amikor az amerikai kormány diplomáciai kapcsolatokat tart fenn a menekült politikusok országaival. (...) Arra a felismerésre jutottak, hogy ne a kormány, hanem a társadalom segítsen a menekült politikusoknak. (...) A cél az volt, hogy ez a bizottság mintegy ötven tagból álljon és tükrözze az amerikai társadalom összetételét.”

Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza 1945–1985. I–II. Bp. 1989. 163–164.

14 A Nemzeti Bizottmány élén álló Végrehajtóbizottság azon tagjai, akik más jövedelemmel nem rendelkeztek először 300 később 400 dollár havi fizetésben részesültek. Ez az összeg az évek során emelkedett, s viszonyításképpen jegyzi meg Borbándi Gyula (1919–2014): A magyar emigráció életrajza 1945–1985. című könyvében, hogy ez akkoriban egy „kis fizetésű munkás vagy tisztviselő” havi keresetének felelt meg. Ezzel a kijelentéssel vitatkozik Várdy Béla (1935–2018), a Magyarok az Újvilágban című kötet szerzője, aki maga is az Egyesült Államokban élt, a második világháború vége óta. Saját tapasztalataira hivatkozva állítja, hogy ez az összeg egy „korabeli átlag amerikai egyetemi tanár fizetésének felelt meg”. *Borbándi Gy.*: Magyar emigráció i. m. 152.; *Várdy Béla*: Magyarok az Újvilágban. Bp. 2000. 478.

15 A Végrehajtóbizottságon belül szakbizottságok működtek a bizottsági tagok szakterületei szerint elkülönítve. *Borbándi Gy.*: Magyar emigráció i. m. 158.

16 *Borbándi Gy.*: Magyar emigráció i. m. 150.; 152.

17 Varga Béla (1903–1995) katolikus pap, politikus. 1946-ban az országgyűlés elnökévé választják, de 1947-ben letartóztatás elől elmenekül Magyarországról. Az Egyesült Államokba emigrált, ahol a magyar emigráció vezető személyisége lett. A rendszerváltás után hazaköltözött Magyarországra.

Kállay levelezéseiben értesült a Bizottmány megalakulásáról és a körülötte kialakult vitákról is tudomása volt. „Meg kell azonban mondanom, hogy úgyszólván naponta kapom a leveleket olyanoktól is akikkel semmiféle összeköttetést nem tartok fenn, telve kifogással panasszal a Bizottmány ellen. Félek, hogy ez valamilyen formában ki fog robbanni, pedig a Bizottmányt fenntartani fontos és intact fenntartani a legfontosabb.”¹⁸ A Bizottmányt ugyanis kezdetektől heves viták kísérték, melyek oka sok esetben a félreinformálás vagy a körülötte keringő pletykák felnagyítása volt. A Magyar Nemzeti Bizottmány alapelképzelése, célja nemes volt, azonban a szervezet mégsem vált sikeressé és elismertté a magyar emigráció körében, pedig gyakorlatilag minden feltétel adott volt hozzá. Vezetőiről fontos megjegyezni, hogy nem vettek fel külföldi állampolgárságot, hiszen a magyar nemzet külföldi képviselőiként tekintettek magukra, ezzel is kimutatva lojalitásukat a magyarsághoz. A Magyar Nemzeti Bizottmány (MNB) volt az a szervezet tehát, melynek vezetőit Washington a magyar emigráció hivatalos képviselőiként fogadott el mindezt úgy, hogy a Bizottmány támogatottsága a magyar emigráció körében nem volt releváns. Az amerikai kormány támogatását azonban élvezte, mind anyagilag mind politikailag, ráadásul tette kész magyar politikusok alkották a gerincét, ideológiájában nemes célt képviselt.¹⁹ Minden feltétel adott volt tehát ahhoz, hogy a Bizottmány sikeresen képviselje a szabad Magyarországot nyugaton. Mégsem így alakult, ugyanis a Magyar Nemzeti Bizottmány teljes egészében soha nem került összehívásra. Kijelenthetjük, hogy egy évtizedes működése során az emigrációs közélet jelentős része által elutasított, amerikai hatalmi csoportok által támogatott, „fantomintézmény” volt.²⁰

Az MNB politikusaira is jellemző volt, hogy az emigrációban hirtelen megélt szabadság egészen sajátos helyzeteket, vitákat és nézeteltéréseket váltott ki, ami általában egyébként jellemző a politikai emigráció köreire. Ilyen példa erre a „Nyugati Hírnök”²¹

18 Kállay Miklós levele ismeretlen címzettnek, 1950. 10. 24. JAM KGY.

19 Fontos megjegyezni, hogy bár a cél nemes volt a „Kiáltvány a magyar néphez! – A Magyar Nemzeti Bizottmány megalakulásának bejelentése 1947. november 18.” címet viselő dokumentum, mely az „Eckhardt Tibor amerikai évei 1941–1972” című könyv függelékében olvasható, a valóságtól elrugaszkodott kijelentéseket tartalmaz még akkor is, ha a korabeli helyzetet vesszük alapul. „A támasz nélkül maradt magyar népnek azonban túl kell élnie történelmünknek ezt a legsötétebb korszakát. Tudnia kell, hogy ezentúl minden hősiesség vagy aktív ellenállás teljesen céltalan, mindaddig, amíg a nyugati hatalmak erélyes közbelépésre el nem szánják magukat. Ezért felszólítunk Benneteket: vonuljatok ki a közéletből; ne működjeteek együtt idegen elnyomóitokkal; ne hallgassatok a beugratókra; maradjatok otthonaitokban, de szervezzétek meg a passzív ellenállást!” Ezeket a sorokat olvasva az első gondolatunk kell, hogy legyen, hogy milyen könnyelműen adtak tanácsot az otthoniaknak ilyen nagy fizikai távolságból. Mekkora felelőtlenség ilyen kijelentésekkel veszélyeztetni a Magyarországon élő, de a szovjet rendszerrel egyet nem értő civilek és nem civilek életét. Ezek a patetikus és a valóságtól elrugaszkodott gondolatok azonban egy kis ízelítőt adnak az MNB működéséről és elveiről a későbbiekben. (Kádár Lynn K.: Eckhardt Tibor i. m.)

20 Várdy B.: Magyarok az Újvilágban i. m. 477.

21 Nyugati Hírnök Párizsban alapított és kiadott emigrációs lap 1947–1952-ig, Mikes Imre szerkesztésében. Főleg politikai tanulmányokat, cikkeket, kommentárokat, híreket közölt. Borbándi Gyula: Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia. Bp. 1992.

című emigrációs lap 1947. november 28-i számában megjelent cikk, mely Sulyok Dezső²² nevéhez fűződik. Írásának címe „Isten nevében!”, melyben a következő kijelentés szerepel: „Egész nyomorunk a Gömböstől Szálasi Ferenc gyengeelméjűségéig tartott jobboldali kalandorpolitika szükségképpeni következménye”.²³ Ullein-Reviczky idézi a cikket Kállay Miklós volt miniszterelnöknek, akinek miniszterelnöksége idején ő, mint stockholmi nagykövet működött, illetékesen Kállay Miklós személyéhez lojális. Ullein-Reviczky felháborodását fejezte ki, amiért Sulyok Dezső egy lapon sorolta a Gömbös Gyulától Szálasi Ferencig tevékenykedő miniszterelnököket, holott ezen felsorolásban benne van Teleki Pál és Kállay Miklós is, akiknek miniszterelnökségére egyáltalán nem illik a „jobboldali kalandorpolitika” kifejezés. A cikkből vett idézet pedig jól mutatja, milyen éles ellentét feszült az MNB tagjai között, mely később is megoldandó feladatokat elé állította a Bizottnak.

Kállay mindeközben még Olaszországban tartózkodott, és leveleiből kiderül, hogy el szeretné hagyni a mediterrán országot, de egyelőre nem tudja hova költözzön. „(...) Ott azonban nem tarthatnám magamat távol sem a politikától sem az emigrációtól. Maradna a tengerentúl, az USA-ba a nyelvtudásomon kívül felmerül a megélhetés drágasága, és nem lenne-e furcsa a helyzet a Bizottnal kapcsolatban, kölcsönösen feszélyeznénk egymást.”²⁴ Kállay végül mégis úgy dönt, hogy az Egyesült Államokba költözik, de a kiutazás hosszadalmas előkészületeket igényelt, amiről a levelek tanúskodnak. Báró Bakách-Besseney György volt berni követ, 1946-tól élt az USA-ban, így nagy segítséget nyújtott Kállaynak a kiutazáshoz. Így ír erről egyik levelében a volt miniszterelnöknek: „Ma beszéltem újból a Free Europe-nál vízumod ügyében azt mondták, hogy már megkapták az illetékes hatóság hozzájárulását ahhoz, hogy Téged, mint az USA szempontjából »nélkülözhetetlen« személyt kvalifikáljanak szerintük ez volt a legnehezebb és biztosra veszik, hogy május elején jönni fogsz”.²⁵ A kiutazás nem májusban, hanem 1953. év végén jöhetett létre, mindenestre a levelek hangneme egyre biztatóbb és örömtelibb lett az utazás hírére, Kállay ugyanis köztisztviselőnek örvendő személy volt egykori munkatársai, barátai körében,²⁶ és megítélése amerikai részről is alapvetően pozitív volt. Ennek

22 Sulyok Dezső (1897–1965) ügyvéd, politikus. Országgyűlési képviselő, független kisgazdapárti programmal. A II. világháború után a Nemzetgyűlés tagja, a Népbíróságon az Imrédy-per vádlója. A Baloldali Blokk tevékenysége miatt ellehetetlenítették politikai tevékenységét, 1947-ben lemondott országgyűlési mandátumáról, és disszidált az Egyesült Államokba. Az amerikai magyar emigráció aktív politikusa, a Nemzeti Bizottnak végrehajtóbizottsági tagja, 1950-tól az Amerikai Magyar Népszava szerkesztője.

23 Ullein-Reviczky Antal levele Kállay Miklós részére, Isztambul, 1947. 12. 23. JAM KGY.

24 Kállay Miklós levele Barcza György részére JAM KGY. É. n. 1940-es évek vége

25 Báró Bakách-Besseney György levele Kállay Miklós részére, New York, 1953. 03. 31. JAM KGY.

26 „(...) Ezzel kapcsolatban meg kell mondanom, hogy míg egyrészt egyenesen megható hogy milyen sokan, milyen sokat várnak ideérkezésedtől, - másrészt ez szinte megoldhatatlan feladatok elé fog állítani, mivel ellentétben a múlttal amikor politikai tevékenység a valóság szilárd alapján mozgott, itt minden mocsár és zombék, amire komoly épületet emelni úgyszólván lehetetlen.” Báró Bakách-Besseney György levele Kállay Miklós részére, New York, 1953. 04. 24. JAM KGY.

okán 1954-től a Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtóbizottságának tagjaként számos alkalommal képviselte a Free Europe Committee megbízásából a vasfüggöny mögött élő, szovjet elnyomás alatt élő népeket.

A hidegháború korszakában járunk az ötvenes évek közepén az Egyesült Államokban, ahol ekkor nagyon erős kommunistaellenes hangulat uralkodott, és egy esetleges háború kirobbanása reális esélynek látszott. Több levélben is felmerül a kérdés, természetesen nem hivatalos módon, csupán beszédtema volt az emigráns politikusok körében is. Kállayról köztudott volt, hogy elítélte a szélsőséges nézeteket mind jobb-, mind pedig baloldalon, így tehát roppant megfelelő alkatú politikus volt ahhoz, hogy az akkori amerikai álláspontot képviselje és népszerűsítse. Az amerikai közhangulatot borzolta az is, hogy szovjet ügynökök települtek be az országba, és tartottak attól is, hogy emigránsszervezetek ellen a kommunista uralom alatt élő országokból történik bomlasztás²⁷. Az emigrációs sajtó és levelek is tanúskodnak arról, hogy a kommunista propaganda az emigrációban élők közé is beférkőzött, és hazatelepedésre biztatta a kinn élőket, azzal nyugtatva a hezitálókat, hogy büntetlenül hazatelepedhetnek rég nem látott hazájukba, rokonaik körében lesznek újra. Ezekkel természetesen sokakat meg lehetett téveszteni, hiszen számos olyan emigráns volt, akik nem találták meg a számításukat választott új hazájukban. Azonban sok leleplező cikk is felhívta a kommunista infiltráció veszélyeire az emigránsok figyelmét. Ilyen például a „Délamerikai Magyarság”²⁸ című lap egy 1956. februári száma, ahol arról írnak, hogy a csatlós országok kommunista kormányai külföldön élő emigránsok hazacsábításának céljából indítottak akciókat, amihez lapokat, rádiókat, képes folyóiratokat és kiképzett ügynököket hívtak segítségül szerte Nyugat-Európában, Észak- és Dél-Amerikában de még Ausztráliában is.²⁹ Az ügynökök megtévesztő tevékenységére kiváló példa az a hétgyermekes soproni házaspár, akik két alkalommal menekültek el Magyarországról, ugyanis amikor már Ausztráliában letelepedtek, a családfő munkát is kapott, megismerkedtek néhány magyar honfitársukkal, akik a lap által „hazatérési hidegháborúnak” nevezett akció ügynökei voltak. A soproni családfő, mivel nem beszélt jól angolul, nehezen illeszkedett be az ausztrál hétköznapiakba, honvágygyal telve hallgatta ezen ismerősei beszámolóit a hazai munkások csodás helyzetéről, akik budapesti képeslapokat is hoztak magukkal, hogy fokozzák az emigráns lét keserűségét a dolgozó ember számára, és biztatták, menjenek haza együtt Magyarországra. A család hét gyermekkel el is indult haza, bár furcsa módon az ismerősöknek nyoma sem volt az állomáson a megbeszélt találkozón. Hazatérve ÁVH-kihallgatások sora várt rájuk, három éven keresztül éltek ínséges körülmények között, míg újra vissza

27 *Joó András:* Kállay Miklós emigrációs évei. Rubicon 25. évf. 5. szám

28 Délamerikai Magyarság: Buenos Airesben kiadott, 1929-ben alapított emigrációs lap, mely 1963-ig működött. A lap utódja a szintén Argentínában megjelenő Magyar Hírlap. *Borbándi Gy.:* Irodalmi lexikon i. m.

29 Délamerikai Magyarság 1956. február 3. szám

nem szerezték papírjaikat, hogy utána végleg disszidáljanak Ausztráliába.³⁰ Ilyen és ehhez hasonló történetek soráról számoltak be az emigráns magyar lapok, hiszen ezekben az esetekben egy-egy menekülés során emberéletek forogtak kockán, és a kint élő magyarság képviselői tisztában voltak ennek veszélyeivel és azzal, hogy életüket menthet meg egy-egy ilyen cikk és beszámoló, ha eljut az akár elkecseregett, honvágyggyal teli emigránsok közé.

Kállay Miklós tehát kiutazásától kezdve aktívan részt vett az emigráció politikai életében, az előzőeknek megfelelően 1955-ben az Európai Rab Nemzetek Szövetségének konferenciáján kiemelkedő ügynek minősítette a szovjet kommunista infiltráció és a beépített ügynökök elleni küzdelmet. Amiről Kállay beszélt és amitől az amerikaiak is tartottak, valós veszély volt. Szintén ebben az évben európai körutazásra indult, ahol előadásokat tartott, számos interjút adott például a Szabad Európa Rádióknak is. 1956. április 3-án New Yorkban tartott előadást az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat termében, New York-i magyar középiskolásoknak. A beszámolóból megtudjuk, hogy Kállay beszélt a fiataloknak a magyar történelemről, a magyarokat ért csapásokról – ugyanakkor hangsúlyozta, hogy majd meg fog változni otthon a helyzet, és mindannyian hazamehetnek, akik az emigráció kenyerét eszik, és otthon szükség lesz rájuk is, fiatalokra. Ez alapvetően jellemző volt rá és több kortársára az emigrációban, hogy nem tekintették a külföldi életet véglegesnek, hittek abban, hogy Magyarországon hamarosan változni fog a helyzet, és a kommunizmus elbukik. Azonban azzal is tisztában volt, hogy nem folytathatják majd ott a politizálást, ahol abbahagyták hazatérésük után, emiatt hangsúlyozta, hogy az emigrációs ellentéteket és acsarkodást félre kell tenniük, és arra kell törekedniük, hogy a nyugati demokrácia szellemében kiművelve, megújulva térjenek majd haza Magyarországra, hogy ott a magyarság, az ország sikeréért dolgozhassanak.³¹ Sikeres tevékenységét támasztja alá, hogy a következő évre a Free Europe Committee dél-amerikai körúttal bízta meg Kállayt, és – ahogyan az amerikai részről elhangzott – a vasfüggöny mögötti legprominensebb államférfinak nevezték a volt miniszterelnököt. A megbízás 1956 nyarára szólt, és nagyjából bő háromhetes utazást jelentett. A dél-amerikai sajtó több mint 300 közleményben méltatta Kállay egyéniségét és a rab népek érdekében vállalt misszióját.³² A dél-amerikai magyar sajtó is folyamatosan közölte cikkeit Kállay útja során, sőt már azt megelőzően is hírt adtak a volt miniszterelnök nyári utazásáról.³³ Dél-Amerika országaiban ekkoriban nagyjából 200 000 magyar emigráns élt,³⁴ legtöbben közülük Buenos Airesben és Sao Paulóban.

30 Uo.

31 Délamerikai Magyarság 1953. Január 20. Szám

32 Radio Free Europe, New York, hungarian desk, interview with Mr. Miklós Kállay, author: Ferenc Kóréh, 1956. (JAM KGY Dok.)

33 Délamerikai Magyarság 1956. április 13. szám

34 Pongrácz Attila: A São Pauló-i magyarság 1945–1990 című doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola, Szeged 2008.

Kállay Argentína, Brazília és Chile országaiba tett látogatást, valamint tervben volt egy uruguayi utazás is, de azt az útja során jelentkező betegség miatt le kellett mondania.

Kállay az utazást gondosan előkészítette, hiszen számos dél-amerikai magyar emigránsal tartott fenn kapcsolatot, így felkereste mindhárom látogatásra kitűzött országbeli ismerőseit. A levelek nagy része 1956 tavaszán és nyarán íródott, valamint van néhány olyan, ami a következő években, útjának hatásairól számol be Kállaynak. Fontos kiemelni, hogy az emigrációban élő magyarok, és általában az egyes országokba bevándorló közösségek életének szerves részévé válnak választott hazájukban az általuk alapított egyesületek. Az egyesületi élet az emigránsok mindennapjainak azon színtere, ahol van lehetőségük a magyar kultúra ápolására, a magyar identitás megélésére idegenben. Ugyanilyen fontos volt az emigrációs sajtó is, ami szintén a külhoni magyar közösségi élet összefogó erejének számított. A Délamerikai Magyarság hasábjain jelent meg, hogy Kállay első állomása 1956. július 15-én Rio de Janeiro városa volt,³⁵ mely 1960-ig volt Brazília fővárosa. Riói benyomásairól így írt Kállay Miklós Bakách-Bessenyi Györgynek 1956. július 31-i keltezésű levelében: „Tegnap tartottam harmadik előadásomat a Kultuszminisztérium termében az Egyház elnyomásáról. Ezzel itteni szereplésem be is fejeződött, holnap megyek Sao Paulóba. (...) Szombaton voltam az Elnöknél húsz percig. Ez a látogatás is megerősített abban, amit kisembertől miniszterig egyhangúan mond: Amerika elhanyagolja Dél-Amerikát gazdaságilag, politikailag egyaránt. Ez nem jelenti azt, hogy igazuk van, de a közhangulat ez. (...) ötször-hatszor voltam együtt a Nemzeti Bank elnökével, egy nagyon nyugodt, politikamentes ember. Minden baj okát, gazdaságit és politikait abban lát, hogy mikor Amerika a Marshall-plannal az ellenség segítségére sietett Braziliát nagy bajban magára hagyta. Nem bízhatnak abban, hogy nehéz időben Amerikára számíthatnak. Természetesen ezt a hangulatot kihasználtam és azt magyaráztam, hogy míg a szovjet agressziója politikai és gazdasági vonalon meg nem szűnik, Amerikának a veszélyeztetett pontokon kell elsősorban helyt állnia, és míg ez így van, nem adhat annyit, mint amennyit szeretne a déli kontinens részére. Két televízió és két rádió előadást tartottam különböző formában ezt, valamint a Captiv-blokk gazdasági jelentőségét és azt a slogant használtam ki, aminek itt a legnagyobb sikere volt, hogy nincsenek satelit-népek, csak ilyen kormányok ezek múltók a népek örökök stb.”³⁶ Rio után São Paulóba látogatott. A második ország volt Argentína, azon belül Buenos Aires, majd Chile, Santiago de Chile városa. Itt kell megjegyezni azt, hogy Latin-Amerika országai közül egyedül Argentína tartott fenn diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunió által megszállt Magyarország kormányával.

A Rióban töltött hetekről részletes program áll rendelkezésünkre a forrásokból. Ez állt hivatalos látogatásokból, nyilvános fellépésekből és társadalmi összejövetelekből. Ugyan

35 Délamerikai Magyarság 1956. július 20. szám

36 Pongrácz Attila: A São Pauló-i magyarság 1945–1990. doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola, Szeged, 2008. Az idézet forrása: MOL P 2066.5.d.55.d.1.

a részletes programok közül csak a riói ismeretes, mégis a levelezésből kiderül, hogy a körút során Kállay három különböző nagy előadást állított össze, valamint néhány rövidebbet, ha esetleg az alkalom úgy kívánja, és ezeket mondta el kisebb változtatásokkal, amit a helyi politika esetleg megkövetelt. Előadásaiban ismertette a Szovjetunió által megszállt országok helyzetét, a kommunizmus terjedésének veszélyeire hívta fel a figyelmet, illetve néhány beszédében Magyarország helyzetére is kitért. Kállay többször is kijelentette útja során a kommunista diktatúra alá eső országok népének védelmében, hogy nem léteznek csatlós nemzetek, csak csatlós kormányok, mert a nemzet örök, a kormányok pedig változnak. Másik igen releváns téma volt a történelmi egyházak elnyomása a szovjet diktatúra által, valamint egy külpolitikai értekezés, az új orosz politikáról és annak globális hatásairól kifejezetten nemzetközi, diplomata közönség részére.³⁷

A hivatalos látogatások során, audiencián fogadta őt Brazília és Argentína köztársasági elnöke és alelnöke, találkozott az országok külügyminisztereivel, Rio de Janeiro érsekével, számos miniszterrel, képviselőkkel és szenátorokkal, valamint a városok polgármestereivel. Nyilvános fellépései előadásokból és sajtókonferenciákból álltak. Kállay a Buenos Aires-i sajtó képviselőit sajtókonferencián fogadta a Crillon Hotel emeleti halljában, ahol megjelent minden jelentős lap újságírója, illetve a nagy külföldi lapok képviselői is, valamint a távirati irodák tudósítói. Kállay többek között így nyilatkozott: „Úgy érzem minden vasfüggöny mögötti nép ügyét képviselem és reprezentánusa vagyok a hontalanoknak. Köszönetet mondunk azoknak, akik új otthon és hazát adtak a menekülteknek és azoknak akik elősegítik a rab népek felszabadítását”.³⁸ Kállay augusztus 28-án érkezett Santiago de Chilébe, ahol Rosthy-Forgách Ferenc, a Magyar Nemzeti Bizottmány chilei megbízottja fogadta. Chile köztársasági elnöke, Carlos Ibanez del Campo³⁹ másnap fogadta Kállay Miklóst.⁴⁰

Kállay Miklós útjával kapcsolatban a szervezés során merült fel, hogy több szempont is figyelembe kell vennie, mint amennyire számított. A levelezéséből ugyanis kiderült, hogy a dél-amerikai magyarok nem szimpatizálnak a Magyar Nemzeti Bizottmánnyal és annak vezetőségével, aminek több oka is volt. Az egyik, hogy valószínűleg nagyon kevés információ jutott el a dél-amerikai magyar egyesületekhez, így érezhették azt, hogy az MNB nem foglalkozik a problémáikkal, kevés figyelem fordult feléjük. Ez Széchenyi Endrének Kállay Miklós részére írt levelében így hangzik 1956. július 17. keltezéssel: „idejövetelednek híre a magyar kolóniában nem váltott ki lelkesedést, aminek elsősorban az az oka, hogy Benned akár a Free Europe megbízásából, akár pedig mint magánember

37 NyJAMÉ LIX-II. 2017. 369–378.

38 Délamerikai Magyarság 1956. augusztus 10. szám

39 Carlos Ibanez del Campo tábornok (1877–1960) 1927–1931 chilei katonai diktátor, majd 1952–1958 között Chile köztársasági elnöke. Elnöksége alatt a keleti tömb országai iránt nőtt az érdeklődés, több egyesület alakult, melyek az említett országok kulturális értékeit voltak hivatottak bemutatni. (Torbágyi 2004. 190.)

40 Délamerikai Magyarság 1956. augusztus 31. szám

jössz, mindenkor a Nemzeti Bizottmány exponensét látják. A Nemzeti Bizottmányt és annak működését itt nem jó szemmel nézik és annak kimondott ellenesei, főleg azért, mert senki sincsen tisztában azzal, mi a Nemzeti Bizottmány, s mi annak a feladata.” Más részről pedig súlyos vádakkal illették a bizottmány vezetését, mégpedig *„hogy súlyos pénzeket vágnak zsebre saját életfenntartásukra, az emigráns magyarsággal, annak ezer gondjával, bajával pedig nem törődnek”*. Ezek az idézetek egy levélből származnak, Széchényi Endre Somogy megye egykori főispánja tollából, aki Argentínából küldte ezeket a sorokat, azonban ha más szavakkal is, de általában jellemzőek voltak a dél-amerikai magyar kolóniák nézeteire Kállay útjával kapcsolatban. Az, hogy a Nemzeti Bizottmányt ellenséges szavakkal illették, természetesen nem Kállay ellen szólt. Ő tagja volt a bizottmánynak, de nem annak a képviselőjében érkezett, és ezt válaszaiban hangsúlyozta is. Nem állt szándékában a mindennapi dél-amerikai emigrációs politikába beleszólni, hiszen nem is tartozott rá. A dél-amerikai magyar egyesületek – melyek között a legjelentősebb az argentin Centro Hungaro volt, amit Luttor Ferenc római katolikus pap alapított 1950 körül,⁴¹ akiről szinte minden Argentínából érkező levélben megemlékeztek, hiszen rengeteget tett az Argentínában élő magyar kolóniáért – hozzáállása Kállay látogatásához teljesen reális volt. Kijelentették, hogy Kállay Miklóst mint magyar embert, egykori miniszterelnököt szívesen fogadják, de kizárólag nem hivatalos formában. Nem akarták az egyesületi élet törékeny belső békéjét kockára tenni.

A másik szempont, amire Kállay jó érzékkel úgy gondolta figyelmet kellett fordítani az az volt, hogy utazásának ne legyen amerikai színezete. Ez a kérdés pedig a dél-amerikai országok helyzete miatt volt fontos és szem előtt tartandó, hiszen a viszonyuk Észak-Amerikával már akkor sem volt felhőtlen. Kállay természetesen kiváló diplomata volt, így Dél-Amerika sérelmét – miszerint kevés figyelmet kap Észak-Amerikától – a kommunizmus elleni harccal magyarázta: az Egyesült Államok minden figyelmét a szovjet rendszer agressziójának megfékezésére fordítja, ezért kell mindenkinek erre a problémára koncentrálnia, hogy minél hamarabb véget vethessenek annak, és végre a hétköznapi élet, a hétköznapi politika is nagyobb hangsúlyt kapjon.

Kállay Miklós dél-amerikai útjának hatásáról is van információnk. Egy 1956. szeptember 18. keltezésű levélből, melyet Bobrik Arno egykori diplomata és az argentin magyar kolónia egyik kiemelkedő személyisége írt. Az argentin kormány két héttel azután, hogy Kállay visszautazott New Yorkba, házkutatást tartott az összes kommunistaszimpatizáns egyesület és alakulat székházaiban, és dokumentumaikat lefoglalták. Emellett pedig az állami rádió rendszeresen sugárzott kommunistaellenes beszédeket. Bobrik úgy fogalmaz levelében, hogy ehhez az eredményhez Kállay szereplése is hozzájárult, hiszen addig hónapok óta nem történt semmilyen konkrétum a kommunizmus felszámolása elleni harcban. Ebben és későbbi leveleiben beszámol arról is, hogy Kállay

41 Torbágyi 2004. 116.

látogatásának az emigráns egyesületi életre is pozitív hatása volt, mert helyes diplomáciai tanácsokkal látta el azok vezetőit. Kijelenthetjük, hogy Kállay Miklós dél-amerikai körútjának, az ő szerteágazó ismereteinek és kiváló retorikai érzékének köszönhetően az általa képviselt ügy célt ért.⁴² Azonban 1956 őszén a világpolitika, ezzel együtt az emigránsok figyelme is Magyarországra fordult, így Kállay körútjának tárgyalása lekerült a napirendről.

Kállay 1957 májusára meghívást kapott a delhi magyarság részéről a Magyar Ház ünnepére. Delhi egy kanadai kisváros az Ontario tartományban. Akkoriban 1500 fős magyar kolóniával rendelkezett, akik az 1920-as 1930-as években vándoroltak ki, és egy közösségben éltek. A dohánytermelést is ők honosították meg a térségben. A Magyar Házban nyolcszáz fős bankettet rendeztek. A volt miniszterelnök előzőleg Torontóban negyven meghívott előtt tartott pártközi megbeszélést, amelyen a szocialisták, a zsidó egyesületek képviselői valamint a régebben kivándorolt egyesületek képviselői és tizenöt ötvenhatos szabadságharcos is részt vett, valamint találkozott Toronto polgármesterével. Kállay sok időt fordított ott-tartózkodása alatt a Magyar Élet nevű kanadai magyar lap irányának és programjának megtárgyalásával.⁴³

1957 végén megszűnt a Magyar Nemzeti Bizottmány, megalakult 1958-ban a Magyar Bizottság, melynek tizenhat állandó tagja volt, koalíciós alapon.⁴⁴ A tagok között már sok régi emigránst nem látunk, így Kállay Miklóst sem. Kállay, mint a nagy öregek az emigrációban, egyre inkább visszavonult, kevesebb nyilvános szereplést vállalt, ami természetesen nem jelentett teljes elzárkózást a közélettől, de tegyük azt hozzá, hogy Kállay ekkor már elmúlt hetvenéves, és igencsak aktív évtizedeket tudott a háta mögött. Levelezéseit továbbra is folytatta, mindig tájékozott és naprakész volt. Sokan keresték fel társaságát New York-i otthonában is. Kállay Miklós egész életét a magyar ügy képviselésének áldozta. Távol élt családjától, Olaszországban 1961-ben járt utoljára, de levélben minden családtagjával tartotta a kapcsolatot. Dönthetett volna a nyugodt nyugdíjasévek mellett is, de Kállay Miklóst óriási felelősségtudat vezérelte az országa, az országának szabadsága és a magyarság biztonsága és jóléte iránt. 1967. január 14-én hunyt el New Yorkban néhány nappal nyolcvanadik születésnapja előtt. 1993-ban földi maradványait hazahozták, újratemetésén óriási tömeg gyűlt össze a kállósemjéni Kállay-kúria udvarán álló családi kriptánál, ahol nem múltó tisztelet mellett örök nyugalomra helyezték.

42 NvJAMÉ LIX-II. 2017. 369–378.

43 Úti terv, program Kállay Miklós 1957. év májusi kanadai látogatásáról JAM KGY Dok.

44 Nagy 1984.,137.

Bibliográfia

Források:

Délamerikai Magyarország

Jósa András Múzeum Kállay Gyűjtemény dokumentumgyűjteménye

Szakirodalom:

Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza I–II. Bp. 1989.

Kádár Lynn Katalin: Eckhardt Tibor amerikai évei 1941–1972. Bp. 2006.

Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban. Bp. 2004.

Rubicon 2017/5. szám.

Torbágyi Péter: Magyarok Latin-Amerikában. Bp. 2004.

Nagy Kázmér: Elvesztett alkotmány. A magyar politikai emigráció 1945–1975. Bp. 1984.

Németh Péter (szerk.): Száz Magyar Falu Könyvesháza – Kállósején. Kállósején. 2000.

Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944. – Egy nemzet küzdelme a második világháborúban, Európa Kiadó, 1991.

Pongrácz Attila: A São Pauló-i magyarság 1945–1990 című doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola, Szeged 2008.

A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve (NyJAMÉ) LIX-II. Kertész Tünde Fruzsina: Kállay Miklós dél-amerikai körútja 1956 nyarán, 2017. 369–378.

Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal, Felderítő Szemle, IX. évf. 2. szám, 2010.

Internetes oldalak:

www.mek.oszk.hu

www.arcanum.hu

www.holokausztmagyarorszagon.hu